

Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesindeki Tefsirle İlgili Yazmalar Üzerine Bir İnceleme¹

A Study on Tafsir Manuscripts in Sivas Ziya Bey Manuscripts Library

Durmuş ARSLAN

ORCID: 0000-0002-9863-7899

Dr. Öğretim Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sivas/Türkiye,
darслан@cumhuriyet.edu.tr

Lokman YILMAZ

ORCID: 0000-0002-4619-0159

Öğretim Görevlisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sivas/Türkiye,
lokmanyilmaz@cumhuriyet.edu.tr

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 21.04.2021 Düzeltme/Revised: 15.05.2021 Kabul/Accepted: 01.06.2021

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Arslan, D.-Yılmaz L. (2021). Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesindeki Tefsirle İlgili Yazmalar Üzerine Bir İnceleme. Antakiyat, 4 (1), 119-143

Öz

Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde birçok matbu ve mahtut eser bulunmaktadır. 20. asrın başında kütüphaneyi kuran Yusuf Ziyaettin Efendi Râhatoğulları ailesindedir. Aile 13. asırdan itibaren Sivas'ın ilmi altyapısında söz sahibidir. Aynı yolu takip eden Yusuf Ziya Bey, hem bağış hem de satın alma yoluyla matbu, mahtut, süreli ya da yabancı dillerde 3000'den fazla eseri burada toplamıştır. Cumhuriyet dönemi aydın ve siyasetçi kimliği ile meşhur olan Ziya Bey vefatına kadar bu kütüphane ile yakından ilgilenmiştir. Onun 1943'te vefatının ardından varisleri aynı hizmeti devam ettirmişlerdir. Kütüphane 1978 yılında Kültür Bakanlığı'na devredilmiştir. Günümüzde kütüphanede var olan 18000'den fazla eser içinde 2200 kadarı el yazmasıdır. Burada İslami ilimlerin hemen her alanına dair yazma eserlere rastlamak mümkündür. Kütüphanede Kur'an-ı Kerim'i açıklamak için yazılan Tefsir türünde 99 adet yazma yer almaktadır. Bu yazmaların çoğu Arapça, diğerleri de Osmanlı Türkçesi ve Farsça dillerindedir. Kur'an-ı Kerim'in tamamını tefsir eden eserlerin yazma nüshaları yanında, bu tefsirler üzerine yapılan şerhler, cüz, sûre, ayet tefsirleri ve tefsir konulu risaleler de vardır. Burada bu eserler incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Sivas, Ziya Bey, Kütüphane, Yazma Eser, Tefsir

---

¹ Bu araştırma sürecinde TR Dizin 2021 kuralları kapsamında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden" hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma "Etik Kurul İzni" gerektirmeyen bir çalışmadır.

GİRİŞ

Kur'an'ın anlaşılmasına yönelik yürütülen tefsir çalışmaları neticesinde yüzlerce eser yazılmış, yazılan bu eserler kütüphanelerdeki raflarda kendilerine bir yer bulmuştur. Yazıldıkları dönemin bilgi birikimini günümüze taşıyan bu çalışmalardan her biri, dinimizin kutsal kitabı olan Kur'ân'ı Kerîm'i anlama ve anlatma çabalarının ürünüdür. Bu eserlerden bir kısmı zaman içerisinde yok olup, isim olarak biyografik veya bibliyografik eserlerde kalmış; bir kısmı korunup, zamanımıza kadar ulaşması sağlanmış, günümüzde de tahkik, tashih ve ta'lik çalışmaları yapıp okuyucuya ulaştırılmıştır. Bir kısmı ise halen yazma eser kütüphanelerinde araştırmacıları beklemektedir. Bu sebeple Sivas Ziya Bey Kütüphanesi'nde bulunan tefsir ile alakalı yazma eserleri bir makale sınırları içerisinde tanıtmaya amacıyla ele alıp, araştırmacıların dikkatine sunmak istedik.

Bu makalede öncelikle Sivas'ın yakın zamana kadar kitap ve kütüphanelerle olan serüveni ele alınıp, Ziya Bey Kütüphanesi'ndeki tefsire dair mahtutalardan hareketle şehrin ilmi faaliyetleri içerisinde tefsir ilminin nasıl şekillendiğinin tespitine çalışılacaktır. Diğer bir ifade ile söz konusu yazmalara bakarak Sivas ve çevresinde hangi seviyede bir tefsir eğitimi yapıldığı ile ilgili bir fikir yürütülebilir mi? sorusuna cevap aranacaktır. Ayrıca bu kütüphanenin yapılmasında büyük emeği ve gayreti olan Yusuf Ziyaeddin Efendi'nin hayatı, yaptırdığı kütüphanenin kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği süreç ele alınarak kütüphanenin tefsir bölümüne kayıtlı yazmaların incelenmesi ve tanıtılması yapılacaktır.

Ziya Bey Kütüphanesi'nin "Tefsir" bölümüne kayıtlı eserlerin incelenmesinde "katalog" bilgileri esas alınacaktır. Başlıklandırma yapılırken Arapça, Osmanlıca ve Farsça diye taksim edilecek olan yazmaların, Arapça olanlarının sayı itibarıyla fazla olması sebebiyle alt başlıklandırmaya gidilecektir. Kur'an-ı Kerim'i baştan sona tefsir etme gayesi ile yazılan eserler; şerh, haşiye ve zeyller; cüz tefsirleri, sure tefsirleri, ayet tefsirleri ve bunların dışında olup tefsir ile alakalı olduğu düşünüldüğünden o bölüme kaydedilen eserler ayrı başlıklarda ele alınacaktır. Bu eserler tablo şeklinde verildikten sonra tablo içerisindeki yazmalar hakkında bilgi verilecektir. Bununla beraber makale hacmini aşmamak için bilgilendirmede eserin ve müellifin tanınırlılığı ile tefsir ilmi içerisindeki yeri göz önünde bulundurulacaktır. Mümkün olan en öz bilgilerle yetinilecek, zikri elzem olan hususlara temas edilecektir. Katalogdan aktarılan bilgiler üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunulmayacak, araştırmacıların bu bilgilerle eserlere ulaşacağı değerlendirilerek yazım, transkripsiyon vb. hatalara dokunulmayacaktır. Gerekli görüldüğü yerde söz konusu hatalar veya araştırmacıların çalışmalarına yardımcı olacağı düşünülen değişiklikler/düzeltilmeler açıklamalarla birlikte teklif edilecektir. Çalışmaya konu olan eserlerin tamamının Tefsir bölümüne ait olması sebebiyle katalogdaki "Konusu" sütununa ve dil yönünden taksim edilecek

olması sebebiyle de “Dili” sütununa tablolarda yer verilmeyecektir. Katalog “Sıra No” sütunu kaldırılıp “Demirbaş No” (Bundan sonra “Dem. NO:” şeklinde kullanılacaktır) bırakılarak yer tasarrufu sağlanmaya çalışılacaktır.

Bizim makalemizden önce Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi’ndeki Fıkıh,² Akaid-Kelam,³ Mantık⁴ ve Tasavvuf⁵ ilim dallarına dair yazma eserler üzerine makale çalışması yapılmıştır.

1. Ziya Bey’e Kadar Sivas’ta Kitabın Serüveni

Sivas, hem farklı medeniyetlerin mecburi güzergâhı, hem de farklı coğrafyaların kesişim noktasında olması hasebiyle kültürel birikim yönünden müstesna bir yere sahiptir.⁶ Bu birikim içinde muhakkak ki medreseler gibi ilim merkezlerinin rolü büyüktür.⁷ Selçuklular döneminde inşa edilen büyük ve gösterişli medreselerle Sivas bir ilim merkezi haline gelmiş, o günün eğitim müfredatına uygun olarak hem tefsir alanında hem de İslami ilimlerin diğer alanlarında yazılan eserler için bir çekim merkezi olmuştur. İlk dönemde medreseler bünyesinde oluşturulan kütüphaneler sonra kütüphane olarak inşa edilen müstakil binalar ile devam etmiştir.⁸

“Kitap”ın başına gelebilecek en büyük talihsizlik olan kargaşa ortamı (savaşlar, iç isyanlar, siyasi çekişmeler, ilgisizlik vs.), Sivas’taki eğitim kurumlarını ve kütüphaneleri olumsuz yönde etkilemiş, birçok kitaplık/kütüphane yok olmuştur.⁹ Ancak sevinilecek husus, bazı kıymetli eserler şahısların evlerindeki özel kitap koleksiyonlarında veya zâviye (Şemseddîn-i Sivasî gibi), dergâh (Mûr Ali Baba Dergâhı gibi) ve vakıf (Müftü Numan Efendi Vakfı Kütüphanesi gibi) kütüphanelerinde korunmuş¹⁰ ve günümüze kadar bu yolla intikal etmiş olmasıdır. Bu durum Ziya Bey Kütüphanesi kataloğundaki kitap başlıçları sütununda yer alan açıklamadan da

² Halis Demir, “Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi’ndeki Fıkıhla İlgili Kitaplar ve Risaleler”, *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 1/2 (2018), 187-232.

³ Halil Öztürk, “Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesindeki Akâid ve Kelâm Eserleri”, *Edebali İslamiyat Dergisi* 4/1 (30 Mayıs 2020), 1-39.

⁴ Hülya Altunya - Adil Koyuncu, “Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi’nde Bulunan Mantık İlmine Dair El Yazması ve Matbu Eserler”, *Mantık Araştırmaları Dergisi* 2/1-2 (2020), 63-152.

⁵ Yüksel Göztepe - Fatih Çınar, “Sivas Ziya Bey Kütüphanesi’nde Bulunan Yazma Tasavvufî Eserler”, *Akademik İslam Araştırmaları Dergisi* 5 (2018), 13-46.

⁶ Hikmet Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları* (Sivas: Özbelsan A.Ş., ts.), 2, 12, 15.

⁷ Medreselerin eğitim tarihindeki yeri hakkında örnek olarak şu kaynaklara bakılabilir: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı* (Ankara, 1965); Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara, 1982); Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul, 1976).

⁸ Başlangıcından günümüze kadar Sivas kütüphanelerin tarihi seyri için N. Yücel Mutlu, *Sivas’ta Kütüphaneciliğin Geçmişi ve Darü’r-Raha (Ziya Bey) Kütüphanesi* (Ankara: Önder Matbaacılık, 2016) adlı eserine bakılabilir.

⁹ Mutlu, *Sivas’ta Kütüphaneciliğin Geçmişi ve Darü’r-Raha (Ziya Bey) Kütüphanesi*, 28.

¹⁰ Ömer Demirel, *Osmanlı dönemi Sivas şehri* (Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006), 25; Mutlu, *Sivas’ta kütüphaneciliğin geçmişi ve Darü’r-Raha (Ziya Bey) Kütüphanesi*, 64.

anlaşılmaktadır. Ayrıca halkın elinde bulunan yazma eserlerin kütüphanelere getirilip bağışlanması da bunu teyit etmektedir.

2. Yusuf Ziya Bey ve Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi

Şeceresi 13. yüzyıla kadar uzanan Daru'r-Râha vakfının mütevellilerinden olması hasebiyle "Mütevelliogulları" diye anılan aileye¹¹ mensup bulunan Yusuf Ziya Bey, 1869 (ya da 1870¹²), yılında dünyaya gelmiştir. Babası Mahmut Efendi, annesi Rukiye hanımdır.¹³ İbtidaiyye ve Rüştîye eğitiminin ardından farklı kademelerde¹⁴ uzun süre memurluk yapmıştır. Arapça ve Farsça bilen Ziya Bey, kendi halinde ve okumayı seven bir mizaca sahiptir.¹⁵ Mütevellisi olduğu Dâru'r-Râha vakfı kanalıyla pek çok hayır hizmetlerine öncülük etmesinin yanı sıra Hicaz demiryolu projesine de önemli katkılarda bulunmuş ve bundan dolayı kendisine madalya verilmiştir.¹⁶ Erzurum ve Sivas kongrelerinde temsilci olarak yer alan Yusuf Ziya Bey, vefat ettiği 1943 tarihine kadar 20 yıl boyunca TBMM'de Sivas milletvekilliği görevini yürütmüştür.¹⁷ Soyadı kanunu ile birlikte "Başara" soyadını alan Ziya Bey 8 çocuk babasıdır.

1906 yılında kişisel gayretleri ile başlattığı kütüphane inşaatını bir buçuk-iki sene gibi kısa bir zamanda tamamlamış, 1908'de okuyucularına hizmet vermeye başlamıştır.¹⁸ Geç Osmanlı Mimari yapı tarzında, sıcak ve soğuğa dayanıklı, kesme taştan yapılan bina,¹⁹ sırf kütüphane olarak inşa edilen nadir binalardan olması yönüyle de önemlidir.²⁰ Yusuf Ziya Bey, 38 yaşında iken açtığı bu kütüphanenin ihtiyaçları ile bizzat ilgilenmiş, yüzyıllardır uhdesinde olan nadide kitapların yanına yenilerini katmak için mal varlığını seferber etmiştir.²¹ Onun vefatının ardından vasiyeti doğrultusunda hizmetleri büyük oğlu tarafından yürütülen 197 m2'lik

¹¹ Sadi S. Kucur, "Râhatoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/411.

¹² Bayram Ali Çetinkaya, "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi İdeal Aydın ve Bürokrati Yusuf Ziya (Başara) Bey ve Ziyabey Yazma Eserler Kütüphanesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII/1 (2008), 64.

¹³ İbrahim Aslanoğlu, *Sivas meşhurları* (Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006), 1: 192.

¹⁴ Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, 177.

¹⁵ Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, 1: 193.

¹⁶ Fatih Rukancı, "Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciliği* XIX/2 (2005), 278.

¹⁷ Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, 1: 193.

¹⁸ Çetinkaya, "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi İdeal Aydın ve Bürokrati Yusuf Ziya (Başara) Bey ve Ziyabey Yazma Eserler Kütüphanesi", 65.

¹⁹ Mustafa Bulut, *Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları* (Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, ts.), 41-48.

²⁰ Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (TYEKB), "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi" (03 Nisan 2021).

²¹ Denizli, *Sivas Tarihi ve Anıtları*, 177.

kütüphane, 1978’de Kültür ve Turizm Bakanlığı’na devredilmiş, 1981-1985 yılları arasında yapılan restorasyon ve tasnif çalışmalarının ardından tekrar hizmete açılmıştır.²²

Ziya Bey zamanında toplam 3000 kadar esere ev sahipliği yapan kütüphane, sonradan 704 tanesi el yazması olmak üzere 5985 esere ulaşmıştır. Daha sonra yeni eserler bölümünde 11763 eserin yanı sıra Sırat-ı Müstakim, Sebîlü’r-Reşâd, Şehbâl, Beyânü’l-Hak gibi o gün süreli yayın olarak çıkan dergi ve gazeteler de koleksiyondaki yerini almıştır.²³

Ziya Bey Kütüphanesi için “Ziya Bitik Evi” “Dâru’r-Râha Kütüphanesi” gibi isimler de kullanılmıştır.²⁴

3. Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi’ndeki Tefsirle İlgili Yazma Eserler

Makale için kütüphane kataloğu üzerinde (07.03.2021 tarihi itibarıyla) yaptığımız çalışma sırasında toplam 2200’den fazla yazma eserler içerisinde 99 adet mahtutanın/yazmanın tefsir konulu olduğu tespit edilmiştir.²⁵ Bunların içinde dili Arapça olanların sayısı bir hayli fazladır. Osmanlıca ve Farsça olarak yazılmış tefsir konulu yazmalar da bulunmaktadır.

Kütüphanemizdeki tefsirle ilgili yazma eserler arasında Beyzâvî’nin (ö. 685/1286) *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vil*, onun şerhleri ve haşiyelerinin çokluğu dikkat çekmektedir. Bunun, söz konusu tefsirde edebî ve felsefî tahlillerin veciz bir üslûpla ifade edilmesinden dolayı zor anlaşılmasına rağmen büyük itibar görerek medreselerde okutulmasından dolayı olduğu anlaşılmaktadır.²⁶ Sivas özelindeki tefsir eğitim kalitesinin yüksekliğini göstermesi yönüyle bu hususu önemli bulmaktayız. Yine söz konusu yazma tefsirler arasında Ebu’l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983), Beğavî (ö. 516/1122), Zemahşerî (ö. 538/1144), Kurtûbî (ö. 671/1273), Neseî (ö. 710/1310), Ebussuûd (ö. 982/1574) gibi meşhur müfessirlerin eserlerinin yer alması, tefsir noktasındaki çeşitliliği ve zenginliği de göstermektedir. Eserlerin telif dönemleri göz önüne alındığında tefsir açısından ilim taliplerine geniş bir tarihsel perspektif sunduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır. Yazma nüshaların fazla olmasına rağmen eserlerin çoğunun tam olmaması önemli bir eksiklik olarak görülebilir. Kur’an-ı Kerim’in belli bir bölümünü (cüz, sure, ayet vb.) tefsir etme gayesi ile yazılmış ya da

²² Rukancı, “Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi”, 279.

²³ Rukancı, “Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi”, 280.

²⁴ Müjgan Üçer, *Güldeste-i Sivas* (İstanbul: Sivas Belediyesi, 2017), 1: 41.

²⁵ Bu sayıyı, çalışmamız sırasında bizzat elimizdeki katalogdaki eserleri sayarak tespit etmeye çalıştık. Kütüphaneye bağlı olarak hem yazma hem de matbu eserler gelmeye devam etmektedir.

²⁶ İsmail Cerrahoğlu, “Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/261.

belli tefsirlerin ilgili bölümlerinden tefrik edilmiş müstakil mücellled koleksiyonlar da bir hayli fazladır.

Katalog verilerine göre Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki yazmaları Arapça, Osmanlıca, Farsça ve Arapça-Osmanlıca şeklinde dört tablo halinde gruplandırmak mümkün iken, biz son bölümdeki bir adet yazmayı da Osmanlıca bölümünde değerlendirerek üç tabloda gruplandırdık.

3.1. Arapça Eserler

Müellifleri tarafından Arapça olarak telif edilen eserlerden oluşan bu bölümdeki yazmaların sayısı 88 adet olup kütüphanemizdeki tefsir yazmalarının büyük bölümünü kapsamaktadır. Bu başlık altında müstakil tefsirler, müstakil tefsirler üzerine yazılan şerh, haşiye ve zeyller, cüz tefsirleri, sure tefsirleri, ayet tefsirleri ve tefsir Konulu eserler tasnif edilmiştir.

3.1.1. Arapça Müstakil Tefsirler

Kur'an-ı Kerim'in baştan sona tefsirinin yapıldığı eserler için kullandığımız müstakil tefsir ifadesi ile daha çok yukarıda ismi geçen Kâdî Beyzâvî, Zemahşerî, Ebu'l-Leys es-Semerkindî, Beğavî, Hazin, Kurtûbî, Neseî, Ebussûd gibi tefsirler kastedilmiştir. Bu eserler Ziya Bey Kütüphanesi'nde müstakil mücellledler halinde kaydedilmiştir. Bu kütüphanedeki müstakil tefsirlerin çoğunun ciltleri eksiktir. Örneğin birinci ciltten birkaç adet bulunmasına rağmen, bazı tefsirlerin diğer ciltleri yoktur. Bazı tefsirlere ait ciltlerin müstensihleri ve istinsah tarihleri farklı olsa da, ciltler birleştirildiğinde bir takım baştan sona tefsir oluşturulması mümkün iken, bu tefsirin ciltleri de bir sıra ile değil ayrı ayrı mücellledler olarak kaydedilmiştir. Araştırmacıların bu tefsirleri hem ayet ve sure sırasından veya matbu nüshalarından takip ederek bir araya getirmesi ve baştan sona aynı müellifin eserini takım olarak incelemesi zor değildir. Toplam 37 adet olduğunu tespit ettiğimiz bu yazmaları tablo halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

S.No	Dem. No	Kitap Adı	Müellif ve hattat adı	İstinsah tarihi	Yazım özellikleri	Ölçüsü	Varak sayısı ve satır	Cilt Öz.
1.	28	<i>Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil</i>	Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer el-Beydavi (Ö.T:692/1293) Hattat: Hüseyin b. Aşur el-Kelzi	1151(H)-1738(M)	Nesih	29.5x12.5 19.3x9.9	394 varak 35 satır	Deri
2.	34	<i>Envaru't-Tenzil</i>	Beydavi (Ö.T: 692/1293)	(t.y)	Nesih	27.2x17.4 18x8	319 varak 25 satır	Deri
3.	47	<i>El-Keşşaf an Hakaiki'k-Tenzil (1.Cilt)</i>	Ebul Kasım Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri (Ö.T: 538/1144)	(t.y)	Nesih	26.5x18 18x11.2	201 varak 21 satır	Karton (Ebru)
4.	57	<i>Camiü-Ahkâm-ı</i>	Ebu Abdillâh Muhammed b.	(t.y)	İri Nesih	26x19	201 varak	Deri

		<i>Kur'an Tefsirü'l-Kurtubi</i>)	Ahmed el-Kurtubi (Ö.T: 671/1273)			20.5x13	25 Satır	
5.	198/1	<i>Tefsiri Beyzavi</i>	Beyzavi (Ö.T: 685/1286)	(t.y)	Nesih	20.5x14. 5 b.mm.	245 varak st.bb.	Deri
6.	303	<i>Envaru't-Tenzil</i>	Beydavi (Ö.T: 692/1293)	(t.y)	Nestalik	21x15.3 bb.cm	132 varak bb.st.	Deri
7.	3917/1	<i>Envaru't-Tenzil (Cilt: 1)</i>	Beydavi (Ö.T: 692/1293)	(t.y)	Nesih	21x14.5 15x8.5	59 varak 23 satır	Karton
8.	3936/1	<i>İrşadü'l-Akli's-Selim ila Mezaye'l-Kitabi'l-Kerim</i>	Ebussuud Muhammed b. Muhammed el-İmadi (Ö.T: 982/1574) Kitab Sahibi: Müfti Numan Efendi	1140(H)-1727(M)	Talik	21.5x15 15.3x5.5	64 varak 19 satır	Karton
9.	3940/1	<i>İrşadü'l-Akli's-Selim ila Mezaye'l-Kitabi'l-Kerim</i>	Ebussuud Muhammed b. Muhammed el-İmadi (Ö.T: 982/1574) Kitab Sahibi: İbrahim Efendizade Hasan Efendi	1121(H)-1709(M)	Nesih	21x16 15.5x7.5	62 varak 21 satır	Deri
10.	3972	<i>Tefsirü Ebi'l-Leys</i>	Nasr b. Muhammed Ebü'l-Leys es-Semerkandi (Ö.T: 393/1003)	(t.y)	Nesih	21.2x14. 5 16.5x9.5	248 varak 21 satır	Deri
11.	3983	<i>Tefsir-i Begavi</i>	Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Ferra el-Begavi (Ö.T: 516/1122)	(t.y)	Nesih	17.5x12	27 satır	Ciltsiz
12.	3987	<i>Tefsirü'l-Kuran (Cilt:1)</i>	Ebi Leys Nasr b. Muhammed Es-Semerkandi (Ö.T: 393/1003) Hattat: Yakub b. Yakub	780(H)-1378(M)	Nesih	24x17 18.5x12	276 varak 23 satır	Deri
13.	3989	<i>Tebşiratü'l-Mütezzekir ve Tezkiretü'l-Mütebassir fi Tefsiri'l-Kuran (Cilt:2)</i>	Ahmed b. Yusuf b. Hüseyin El-Keşaşi (Ö.T: 680/1281)	649(H)-1251(M)	Nesih	24x15 18x11	254 varak 19 satır	Deri
14.	3990	<i>El-Keşşaf an Hakaiki'l-Tenzil</i>	Ebul Kasım Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri (Ö.T: 538/1144)	(t.y)	Nesih	25x17.5 19.5x12. 5	? varak 33 satır	Ciltsiz
15.	3998	<i>Nihayetü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kuran (Cilt:7)</i>	Ebu Muhammed Cemaleddin Mu'afa b. İsmail eş-Şeybani el-Mevsili (Ö.T: 630/1233) Hattat: Mustafa b. Ahmed b. Yahya	614(H)-1217(M)	Nesih	25.2x18 19.5x13. 5	288 varak 15 satır	Deri
16.	4020	<i>Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil (Cilt:2)</i>	Ebü'l-Berekat Hafizüddin Abdullah b. Ahmed en-Nesefi (Ö.T: 710/1310) Hattat: Ahmed b. Muhammed El-Halil et-Temimi	778(H)-1376(M)	Nesih	27x17.5 20x13.5	322 varak 25 satır	Karton (Ön Kapağı yok)

17.	4029	<i>El-Keşşaf an Hakaiki'l-Tenzil</i>	Ebul Kasım Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemaşeri (Ö.T: 538/1144)	(t.y)	Nesih	28x17.5 17.5x11.5	233 varak 17 satır	Karton
18.	4038	<i>Esraru't-Tenzil (Fatihadan Tevbe suresine kadar)</i>	Eş-Şeyh Necmüddin-i Kübra	782(H)-1380(M)	Nesih	27.5x20 20.5x15.5	122 varak 29 satır	Karton
19.	4041	<i>Tefsiru İbn Abbas (Tenviru'l-Mikbas min Tefsir-i İbn Abbas)</i>	Ebu Tahir Muhammed b. Yakub el-Firuzâbadi (Ö.T: 817/1415) Hattat: Muhammed b. Ahmed Sahibi: Hacı İbrahim Efendizade Hasan	(t.y)	Nesih	29x20.5 22.5x13	250 varak 16 satır	Deri (Ön kapak yok)
20.	4046	<i>Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil</i>	Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer el-Beydavi (Ö.T: 692/1293)	(t.y)	Nesih	28x19.5 20x12.5	265 varak 22 satır	Deri
21.	4055	<i>Cevahirü'l-Esdaf</i>	(Müellif Tesbit edilemedi) Hattat: Es-Seyyid Mustafa b. Molla Veli	1116(H)-1704(M)	Nesih	31x21.5 24x14.8	345 varak 23 satır	Deri
22.	8928	<i>İrşadü'l-Akli's-Selim ila Mezaye'l-Kitabi'l-Kerim (Cilt:2)</i>	Ebussuud Muhammed b. Muhammed el-İmadi (Ö.T: 982/1574) Hattat: Ahmed b. Alauddin el-Haskefi	996(H)-1588(M)	Nesih	23x13 16.5x8	631 varak 25 satır	Deri
23.	8929	<i>İrşadü'l-Akli's-Selim ila Mezaye'l-Kitabi'l-Kerim (Cilt:1)</i>	Ebussuud Muhammed b. Muhammed el-İmadi (Ö.T: 982/1574) Hattat: Ahmed b. Alauddin el-Haskefi	996(H)-1588(M)	Nesih	23x13 16.5x8	661 varak 25 satır	Deri
24.	8936	<i>Envaru't-Tenzil (Cilt: 1-2)</i>	Beydavi (Ö.T: 692/1293)	965(H)-1558(M)	Nesih	26.5x17.5 18.5x10.5	610 varak 25 satır	
25.	8941	<i>Tefsirü'l-Kuşeyri (Cilt:1)</i>	Ebü'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin el-Kuşeyri (Ö.T: 465/1072)	(t.y)	Nesih	22x14 18x11	224 varak 21 satır	
26.	8943	<i>Envaru't-Tenzil (Cilt: 1-2)</i>	Beydavi (Ö.T: 692/1293)	(t.y)	Nesih	31x21.5 24x14.5	220 varak 31 satır	
27.	8966	<i>Mealimü't-Tenzil (Cilt.3)</i>	Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Ferra el-Begavi (Ö.T: 516/1122)	854(H)-1450(M)	Nesih	28x18 20x12.5	325 varak 25 satır	
28.	8967	<i>Envaru't-Tenzil (Cilt:2)</i>	Beydavi (Ö.T: 692/1293)	(t.y)	Nesih	30x20 22x13	280 varak 31 satır	
29.	8970	<i>Envaru't-Tenzil</i>	Beydavi (Ö.T: 692/1293)	(t.y)	Nesih	30x20	394 varak	

		(Cilt:1)				22x13	31 satır	
30.	8974	<i>Envarü't-Tenzil</i> (Cilt:2)	Beydavi (Ö.T: 692/1293)	(t.y)	Nesih	21x16	355 varak	
						16.5x10	21 satır	
31.	8977	<i>Tefsiru Ebi'l-Leys</i> (Cilt: 2)	Ebi Leys Nasr b. Muhammed Es- Semerkandi (Ö.T: 393/1003)	(t.y)	Nesih	24.9x17	229 varak	
						17.5x12.5	21 satır	
32.	9088	<i>El-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an</i> (Cilt: 2-3)	Ebi Leys Nasr b. Muhammed Es-Semerkandi (Ö.T: 393/1003) Hattat: Yakub b. Muhammed b. Osman	(t.y)	Nesih	24x15.7	124+135 varak	
						17.5x11.5	23 satır	
33.	14245	<i>Lübabü't-Tevîl ve Mealimü't-Tenzil</i> (Tefsir-i Hazin) (Cilt:1)	Alâeddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi el-Hazin (Ö.T: 741/1340)	(t.y)	Nesih	23x16	265 varak	Deri
						18x12	19 satır	
34.	14246	<i>Lübabü't-Tevîl ve Mealimü't-Tenzil</i> (Tefsir-i Hazin) (Cilt:3)	Alâeddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi el-Hazin (Ö.T: 741/1340)	1118(H)-1706(M)	Nesih	21x15	420 varak	Deri
						15x9	25 satır	
35.	14247	<i>Lübabü't-Tevîl ve Mealimü't-Tenzil</i> (Tefsir-i Hazin) (Cilt:4)	Alâeddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi el-Hazin (Ö.T: 741/1340)	1118(H)-1706(M)	Nesih	21x15	564 varak	Deri
						15x9	25 satır	
36.	14306	<i>Envarü't-Tenzil</i>	Kadı Beyzavi (Ö.T: 685/1286)	(t.y)	Nesih	24x15	191 varak	Deri
						17x8	31 satır	
37.	15462	<i>Tefsirü'l-Begavi</i>	Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Ferra el-Begavi (Ö.T: 516/1122)	(t.y)	Rik'a	22x16	446 varak	Karton
						15x9	23 satır	

Ziya Bey kütüphanesindeki tefsir ile alakalı yazmalar arasında yer alan Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî (ö. 685/1286)'ye ait *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* isimli tefsire 255 civarında şerh ve hâşiye yazılmış olması²⁷ eserin ilim ehli arasındaki önemine işaret etmektedir. Kütüphane katalog verilerinde de belirtildiği gibi yazma Beyzâvî tefsirlerinin çoğunda baş ve son kısımlarında eksik varaklar bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarında eserin adı, müellifin adı 15 yerde Beydavi, 11 yerde Beyzavi ve vefat tarihi de 5 yerde 685, 11 yerde 692 şeklinde verilmiştir. Araştırmacılara kolaylık sağlama adına bu farklılıkların giderilmesi ve verilerin *DİA* esas alınarak yukarıda yazıldığı şekliyle düzenlenmesi faydalı olacaktır.

²⁷ Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/102.

Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri (ö. 538/1144) tarafından yazılan *el-Keşşaf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve'uyûnil-ekâvîl fî vucûhit-tev'îl* olan tefsire ait 4 yazma (Dem. NO: 47, 3990, 4029 ve 4030) bulunmaktadır. Bunlardan biri *Keşşâf* üzerine yazılmış haşiye niteliğindedir. 47 Dem. NO'lu eserin ismi “...*Hakâiki't-Tenzil*” şeklinde düzeltilmelidir.

İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyê'l-Kitâbi'l-Kerîm adlı tefsir Ebussuûd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî (ö. 982/1574)'ye aittir. Osmanlı uleması içinde Kur'an'ı Kerim'i baştan sonra tefsir eden ilk âlim olduğu düşünülen²⁸ Ebussuûd'un tefsirinden Ziya Bey'de 4 adet (Dem. NO: 3936/1, 3940/1, 8928 ve 8929) yazma bulunmaktadır.

Tefsirü Ebi'l-Leys, Tefsiri'l-Kur'an ve el-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an şeklinde isimlendirilen tefsirden Ziya Bey kütüphanesinde dört adet bulunmaktadır (Dem. NO: 3972, 3987 8977 ve 9088). Müellif'in katalogdaki adı ve vefat tarihi Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî (ö. 373/983) şeklinde düzeltilmesi gerekir.

Katalogda Ahmed b. Yusuf b. Hüseyin el-Kevâşî diye kaydedilen müellifin tam adı Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. Yûsuf b. el-Hasen el-Kevâşî el-Mevsilî (ö. 680/1281) şeklinde düzeltilmelidir. El-Kevâşî'nin *Tebziratü'l-Mütezekkir ve Tezkiretü'l-Mütebessir* (Dem. NO: 3989), *et-Tefsiru'l-Kebir* ve *et-Tebзира fi't-Tefsir* isimleri ile de bilinmektedir. Usûl ve kiraate dair bilgileri de içeren söz konusu tefsirin farklı kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunmakla beraber,²⁹ Ziya Bey'deki el yazma nüshanın istinsah tarihi (649/1251) dikkatle incelendiğinde hattat belli olmasa da müellif hayatta iken yazıldığı anlaşılmaktadır. Müellif nüshası veya müellif huzurunda, onun tashihinden geçmiş nüshalardan birisi olma ihtimalinden dolayı söz konusu tefsir üzerinde yapılacak araştırmalarda bu nüshanın görülmesi gerekir.

Ebü'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî (ö. 465/1072)'ye ait olan ve *Kuşeyrî Tefsiri* şeklinde kayıtlarda yer alan tefsirin asıl adı *Letâifü'l-işârât*'tır. Sülemî (ö. 412/1021)'nin *Hakâiku't-Tefsîr* isimli eseri esas alınarak yazılmış, işârî tefsir ekolünün önemli eserlerindedir.³⁰ Ziya Bey kütüphanesinde bu eserin tek yazması bulunmaktadır.

Ziya Bey Kütüphanesi'nde müellifi belli olmayan *Cevahiru'l-Esdaf* isimli yazma nüshadan iki adet (Dem. NO: 4055, 14370) bulunmaktadır. Bu nüshalardan birincisinin dili Arapça, diğerininki ise Osmanlıca olarak kaydedilmiştir. Pek çok

²⁸ Durmuş Arslan, *Ebussuûd Tefsiri'nde Kur'an İlimleri* (İstanbul: Asitan Kitap, 2020), 51.

²⁹ Mehmet Mahfuz Ata, “Kevaşi'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri”, *Usûl: İslam Araştırmaları* 12 (2009), 341.

³⁰ Süleyman Uludağ, “Kuşeyrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/474.

nüshasının olduğu bilinen söz konusu eser, Kur'an-ı Kerim'in Osmanlıca tercümesi/kısa tefsiri şeklinde bir çalışmadır.³¹

3.1.2. Tefsirler Üzerine Yazılmış Şerh, Haşiye ve Zeyller

Bir üst başlıkta temas edilen tefsirlerin daha doğru anlaşılmasını sağlama adına onların üzerine çalışmalar yapılmıştır. Şerh, haşiye ve zeyl kavramları sırasıyla bir öncekinin genişletilmiş hali şeklinde tarif edilebilir. Her müellifin bir önceki kategoride kapalı gördüğü yeri daha anlaşılır kılmak için eserler yazması neticesinde bu literatür ortaya çıkmıştır. Toplamda 20 adet yazmanın olduğu bu başlıkta Beyzâvî üzerine yapılan çalışmaların baskınlığı göze çarpmaktadır.

S.No	Dem. No	Kitap Adı	Müellif ve Hattat Adı	İstinsah Tarihi	Yazım Özellikleri	Ölçüsü	Varak Sayısı ve Satır	Cilt Öz.
1.	96	<i>Haşiyetü Envari't- Tenzil ve Esrarü't-Tevil Şerhi</i>	İsamüddin İbrahim b. Muhammed b. Arabşah el-İsferaini (Ö.T: 944/1537)	(t.y)	Nesih	20.6x13 13x5.5	380 varak 21 satır	Deri
2.	147	<i>Suhufu Semaviye-i Sübhaniyeden birkaç sahife (Başı eksik)</i>	(Müellif tesbit edilemedi) Hattat: Mühendishane-i Hümayun hocası Hüseyin el-Hüseyini	1262(H)- 1846(M)	İnce Talik	18x10 bb.mm.	65 +10 varak St.bb.	Karton
3.	198/2	<i>Nuru'l-Ef'ide (Bezvavi Haşiyesi)</i>	Osman b. Yakub b. Hüseyin Mustafa el-Kemahi (Ö.T: 1171/1757) Hattat: Şeyh Bekir	(t.y)	Nesih	20.5x14. 5 bb.mm.		Deri
4.	211	<i>Haşiyetü'n- ala Envari't-Tenzil</i>	Şeyhzade Muhammed Muhyiddin El-Kocevi (Ö.T:951/1544)	(t.y)	Nesih	21.5x13. 5 16x8	7 boş varak+113+2 boş varak 23 satır	Karton
5.	217/1	<i>Haşiyetü'n fi Tefsir-i Cüz-i Sureti'n Nebe</i>	Muhammed ed-Debbaği Hattat: Ali b. Ahmed b. Ali	1117(H) 1705(M)	Talik	21x14.5 15x8	165+3 (boş) varak 23 satır	Karton
6.	356	<i>Meramu't- Talibin ala Haşiyetü'l- Mevla İsamüddin</i>	Abdullah b. Abdurrahman Es-Sivasi	1134(H)- 1722(M)	Nesih	22x14.5 15x7	137 varak 19 satır	Ciltsiz
7.	3762	<i>Haşiye ala Envari't-Tenzil</i>	Molla Hüseyin Muhammed b. Feramuz (Ö.T: 885/1480)	(t.y)	Nesih	18.7x14 17x12	225 varak 24 satır	Deri
8.	3770	<i>Haşiyetü Sad'i Çelebi ale'l-Bezvavi</i>	Sadullah b. İsa Sadi Çelebi (Ö.T: 945/1538) Hattat: Receb b. Hasan	968(H)- 1561(M)	Nesih	18x12.7 11.8x7.5	258 varak 21 satır	Deri
9.	3780	<i>Tefsirü'l-Kadi Mavekaa fi Vaşfi'l-Cinan ve Ehliha</i>	Müellif Tesbit Edilemedi Hattat: Ali b. Zülfikar	(t.y)	Nesih	19.5x14 bb.mm	2+63 varak St.bb	Deri
10.	3793	<i>Kitabü't-Tevilat</i>	Ebü'l Mekarim Ahmed b. Muhammed El-Beyabangi	(t.y)	Nesih	19.5x13 13x7.6	165 varak 21 satır	Karton

³¹ Geniş bilgi için bk. Adem Ceyhan, *15. Yüzyıl'da Yapılmış Olan Cevahirü'l-Esdağ Adlı Kur'an Tercümesi ve Tefsir Açısından Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019).

			Alaüddeve (Ö.T: 736/1336)					
11.	3862	<i>İnayetü'l-Kadi ve Kifayetü'r-Radi ale'l-Beydavi</i>	Ebu'l Abbas Şahabeddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer Hafaci (Ö.T: 1069/1659)	(t.y)	Nesih	21x15 15.x9	209 varak 21 satır	Karton
12.	3936/2	<i>Haşiye ala Envari't-Tenzil</i>	İsamüddin İbrahim b. Muhammed b. Arabşah el-İsferaini (Ö.T: 944/1537)	(t.y)	Talik	21.5x15 15.3x5.5	64 varak 19 satır	Karton
13.	3936/3	<i>Haşiyetü isam ala Envari't-Tenzil li'l-Beyzavi</i>	El-İsferayi,ni İsamüddin İbrahim b. Muhammed b. Arabşah,(Ö.T: 944/1537)	1141(H)- 1728(M)	Talik	21.5x15 16x8.5	98 varak 23 satır	Karton
14.	3950	<i>Haşiye ala Envari't-Tenzil ve Esrari't-Tevil</i>	Şeyhzade Muhammed Muhyiddin El-Kocevi (Ö.T: 951/1544)	(t.y)	Nesih	20x15 16x10	386 varak 25 satır	Deri
15.	3984	<i>Haşiye ala Envari't-Tenzil ve Esrari't-Tevil</i>	Şeyhzade Muhammed Muhyiddin El-Kocevi (Ö.T:951/1544)	947(H)- 1540(M)	Nesih	23x16 18.5x11	415 varak 25 satır	Deri
16.	4030	<i>Haşiye ala Tefsiri'l-Keşşaf</i>	Mes'ud b.Ömer b. Saadeddin Et-Taftazani (Ö.T: 792/1389)	(t.y)	Nesih	27.5x17. 5 18.5x11	256 varak 25 satır	Deri (Ön Kapak yok)
17.	8997/4	<i>İsamüddin ala Tefsir-i Kadı Beydavi</i>	İbrahim b. Muhammed b. Arap Şah el-İsferayini, (Ö.T: 945/1538)	1100(H)- 1689(M)	Nesih	19x14 14x4.5	72 varak 19 satır	
18.	9007	<i>Haşiye ala Tefsiri'l-Kadi Beydavi</i>	Bahaüddin Muhammed b. Hüseyin el-Harisi el-Amili (Ö.T: 1030/1621) Hattat: Muhammed b. Muhammed İrvani	1133(H)- 1721(M)	Nesih	21x14.5 13x5.7	142 varak 15 satır	
19.	14183	<i>Haşiyetü Şeyhzade ale't-Tefsiri'l-Kadı Beyzavi (Cilt:4)</i>	Şeyhzade Muhammed Muhyiddin el-Kocevi (Ö.T:951/1544)	(t.y)	Nesih	27x18 19x10.5	304 varak 25 satır	Ciltsiz
20.	14184	<i>Haşiyetü Şeyhzade ale't-Tefsiri'l-Kadı Beyzavi (Cilt:5)</i>	Şeyhzade Muhammed Muhyiddin el-Kocevi (Ö.T:951/1544)	(t.y)	Talik	27x18 19x10.5	337 varak 25 satır	Ciltsiz

Ziya Bey Kütüphanesi'nde dört adet (96, 3936/2, 3936/3 ve 8997/4) İsferayîni haşiyesi bulunmaktadır. Müellifin adı iki yerde "İsferaini", iki yerde de "İsferayini" şeklinde geçmektedir. Müellifin ismi ve vefat tarihindeki yazım farklılıkları *DİA*'daki gibi Ebû İshâk İsamüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyîni (ö. 945/1538) şeklinde kaydedilmesi araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır.

Beyzâvî hâşiyeleri içerisinde *Hâşiye alâ Envâri't-tenzîl ve esrâri't-te'vîl* adlı hâşiyenin en hacimli ve ibaresi açık olanı Şeyhzâde haşiyesi olduğu ifade edilmekte, 4 ile 9 ciltlik baskıları bulunmaktadır.³² Ziya Bey kütüphanesinde Şeyhzade Muhammed Muhyiddin el-Konevi (ö. 950/1543)'nin Beyzâvî şerhine dair altı tane

³² Erdoğan Baş, "Şeyhzâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/98.

(Dem. NO: 211, 3940/2, 3950, 3984, 14183, 14184) yazma eser bulunmaktadır. Bu eserler farklı cilt, cüz, sure ya da bölümleri içermektedir.

Merâmu't-Tâlibin 'alâ Hâşiyetü'l-Mevlâ İsâmüddîn (Dem. NO: 356) adlı eserin müellifi Abdullah b. Abdurrahman es-Sîvasî'dir. Sivas'ın meşhur Sarıhatipzade ailesinden olup 1731'de vefat etmiştir.³³ Müellife ait olduğu söylenen "*Tefsir-i Usam*" isimli eserle³⁴ muhtemelen aynı kitap kastedilmektedir. Müfti Numan Efendi, amcası olan müellifin *Meramu't-Talibîn* adlı eserini kendi eserlerinde kaynak göstermesi³⁵ yazma nüshanın aidiyetini teyit etmektedir.

Kitabu't-te'vilât (Dem. No: 3793) isimli eserin müellifi *DîA*'da Alauddevle-i Simnani meşhur ismi ile kaydedilmiştir. Tam adı Ebü'l-Mekârim Rüküddîn Ahmed b. Muhammed es-Simnânî (ö. 736/1336)'dir. *Necmü'l-Kıran fî Te'vilati'l-Kur'an*,³⁶ Necmüddin Daye (ö. 654/1256)'nin Necm suresine kadar yaptığı ancak tamamlamaya ömrü yetmediği *Bahru'l-hakâik* isimli tefsirini tamamlamak gayesiyle kaleme alınmış olan zeylidir. Eser *Aynu'l-Hayât* ismiyle 2009'da neşredilmiştir.³⁷ Söz konusu eserin Katalogdaki müellif ve eser isminin gözden geçirilmesinin araştırmacılara kolaylık sağlayacağı kanaatindeyiz.

3.1.3. Cüz Tefsirleri

Kur'an-ı Kerim'den bir ya da birkaç cüzü tefsir gayesiyle yazılan ya da bir tefsirden derleme yoluyla oluşturulan bu koleksiyonlardan 6 adet bulunmaktadır. Bu başlıktaki eserlerin çoğunun yine Beyzâvî üzerine yapıldığı görülmektedir.

S.No	Dem. No	Kitap Adı	Müellif ve Hattat Adı	İstinsah Tarihi	Yazım Özellikleri	Ölçüsü	Varak Sayısı ve Satır	Cilt Öz.
1.	65	<i>Envaru't-Tenzil</i>	El-Beydavi (Ö.T: 692/1293) Hattat: Abdüzzühdi el-Karahisari	1230(H) 1815(M)	Talîk	24.5x17 14.5x6	48 varak 17 satır	Karton
2.	252	<i>Envarü't-Tenzil</i>	El-Beyzavi (Ö.T: 685/1286)	1257(H)- 1841(M)	Nesih	20.5x14 13.2x6	50+2varak 17 satır	Deri
3.	3940/2	<i>Tefsirü Cüz'i Amme</i>	Şeyhzade	(t.y)	Talîk	21x16 14.5x8	50 varak 15 satır	Deri
4.	4013	<i>Tefsirü Sureti'l-Mücadele ila ahiri Sureti'n-Nas</i>	Ebu Muhammed Hüseyin b. Mes'ud el-Ferra el-Begavi, (Ö.T: 516/1122)	(t.y)	Nesih	26.5x17 21x13	75 varak 29 satır	Karton
5.	9077	<i>Kuran'ı Kerim 30. Cüz Tefsiri</i>	(Müellif ve Hattat tespit edilemedi)	(t.y)	Nesih	21x16 14x7	52 varak 17 satır	

³³ Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, 1: 29.

³⁴ Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, 1: 29.

³⁵ Abdullah Kahraman, "Sivashlı Numan Efendi ve Yevmu'l-Hacci'l-Ekber Risalesi", ed. Alim Yıldız, *Kültür Tarihinde Sivashlı Bir Aile Sarıhatipzadeler*, (2011), 276.

³⁶ M. Nazif Şahinoğlu, "Alâuddevle-i Simnânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/346.

³⁷ Kübra Zümrüt Orhan, *Alâuddevle Simnani ve tasavvufî görüşleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2016), 89.

6.	15563/ 1	<i>Tefsiru Cüz'i Amme min Tefsiri'l-Beyzavi</i>	Nasireddin Ebu Abdullah b. Ömer Kadı Beyzavi (Ö.T: 685/1286)	(t.y)	Talîk	29.5x19. 5 21x12.5	1a-31a (30 varak) 25 satır	Deri
----	-------------	---	--	-------	-------	--------------------------	----------------------------------	------

Tefsirü Cüz'i Amme (Dem. NO: 3940/2)'nin müellifi Şeyhzâde Muhammed Muhyiddin el-Kocevî (ö. 950/1543)'dir. Müellifin matbu olan *Beyzâvî haşiyesi* ile elimizdeki yazma nüsha (*Tefsirü Cüz'i Amme*) karşılaştırıldığında katalogta kayda alınan eserin mezkûr haşiyenin bir bölümü olduğu görülmüştür.

(Dem. NO: 65, 252, 15563) Demirbaş numaraları ile kaydedilmiş olan bu üç yazma, Beyzâvî tefsirinden alınmış olup, Nebe ile Nâs sureleri arasındaki surelerin tefsirini ihtiva eden bir koleksiyondur.

Tefsirü Sureti'l-Mücadele ila ahiri Sureti'n-Nas (Dem. NO: 4013) isimli yazma Beğavî (ö. 516/1122) tefsirinden tefrik edilmek suretiyle oluşturulmuş bir koleksiyondur.

3.1.4. Sûre Tefsirleri

Ziya Bey Kütüphanesi'nde, Kur'an-ı Kerim'in bir ya da birkaç suresinin tefsirini ihtiva eden sure tefsirlerinden 7 adet olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan bazılarının müstakil sure tefsiri olarak, bazılarının ise meşhur tefsirlerden ilgili surenin tefsiri istinsah edilerek yazıldığı anlaşılmaktadır.

S.No	Dem. No	Kitap Adı	Müellif ve Hattat Adı	İstinsah Tarihi	Yazım Özellikleri	Ölçüsü	Varak Sayısı ve Satır	Cilt Öz.
1.	269/3	<i>Risaletü'n fi Fesahati'l-Kuran</i>	Fethullah b. Mahmud	1152(H)- 1738(M)	Nestalik	21x15 15.5x10	48 varak- 23 satır	Karton
2.	334	<i>Sure-i İsrâ ve Kehf</i>	Sahibi: Halil Ağa b. İbrahim Ağa Sürmeli	1123(H)- 1712(M)	Nesih	21x15 13x8	30 varak 7 satır	Deri Miklepli
3.	336	<i>Tefsirü Sureti'l-Bakara</i>	Abdullah b. Muhammed el-Esedi er-Razi Necmüddin Daye (Ö.T: 654/1256) Hattat: İsmail Hakkı Bursevi	(t.y)	Nesih	20x13.5 17.5x10	52 varak 29 satır	Karton
4.	3957/ 1	<i>Tefsir-i Sureti'l-Kevser</i>	Sahibi: Muhammed Zihni Zaralı Es-Sivasi	(t.y)	Talîk	21.5x16 14.5x7.2	5 varak 15 satır	Deri
5.	4007	<i>Tefsirü Sure-i Yusuf (Kıssatü Yusuf)</i>	İbrahim b. Abdurrahman b. Cemaleddin İbnü'l-Hâkim	(t.y)	Nesih	26x17.5 20.5x13	73 varak 30 satır	Karton
6.	8942	<i>Tefsiru Sure-i Yusuf</i>	Musluhiddin Mustafa Sururi (Ö.T: 969/1562) Hattat: Murad b. Hasan Sururi	970(H)- 1563(M)	Nesih	29x19 20x13	126 varak 19 satır	
7.	9025	<i>Tefsirü'l-Fatiha ve'l-İhlâs</i>	Hızır b. Ali	(t.y)	Nesih	20.5x12. 5 11.5x6	29 varak 15 satır	

“Müellif Hattı” olarak kaydedilen Fethullah b. Muhammed’in *Risaletü’n fi fesahati’l-Kur’an* isimli eseri (Dem. NO: 269/3), Kevser suresinin tefsirini içermektedir.

3.1.5. Ayet Tefsirleri

Ziya Bey Kütüphanesi’nde Ayet Tefsirleri diye tablomuza eklediğimiz eserlerden 5 adet bulunmaktadır. Bunlardan üçü tanesi ayet, ikisi ise besmele tefsiridir.

S.No	Dem.No	Kitap Adı	Müellif ve Hattat Adı	İstinsah Tarihi	Yazım Özellikler	Ölçüsü	Varak Sayısı ve Satır	Cilt Öz.
1.	3800/2	<i>Risaletü Vellezine yermunel Muhsenat</i>	Ahmed b. Süleyman İbnü Kemal Paşa (Ö.T: 940/1533) Hattat: İbadullah b. Ramazan b. Hüseyin et-Tennuri	(t.y)	Talîk	20x13.5 17x8	21 varak (32b-53b) 17 satır	Deri
2.	3982/5	<i>Haşiye ala Tefsiri Beydavi fi Sureti’l-Araf</i>	Abdurrahim b. Muhammed	(t.y)	Talîk	24x15.5 20x10	13 varak 29 satır	Ciltsiz
3.	3982/6	<i>Risale fi Tefsiri Kavlihi Teâlâ Haleka’s semavati ve’l arz fi sittehi eyyam</i>	Ebu Said (Ebu Muhammed) Nasruddin el-Kadı Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirazi eş-Şafii (Ö.T: 692/1293)	(t.y)	Talîk	24x15.5 20x10	3 varak 29 satır	Ciltsiz
4.	9027	<i>Şerhu’l-Besmele</i>	Ebu Said Muhammed b. Muhammed el-Hadimi (Ö.T: 1176/1762)	1156(H)- 1743(M)	Nesih	21x11 16x6	47 varak 21 satır	
5.	15507/1	<i>Şerhu Risaleti’l-Besmele</i>	Ebu Said Muhammed b. Mustafa El-Hadimi (Ö.T: 1176/1762) Hattat: Muhammed b. Süleyman b. Mustafa	1156(H)- 1743(M) Kastamoru Medrese-i Atik	Nesih	21x14.5 15.5x9.5	1a-33b (33 varak) 23 satır	Karton

Risaletü Ve’llezine Yermüne’l-Muhsenat isimli eserin (Dem. NO: 3800/2) ilk sayfasının kenarında bulunan açıklama notunda Kemalpaşazade ismi görülmektedir. Bu açıklama notundan, Kemalpaşazade isminin, müellifin ismi mi, yoksa Kemalpaşazade’den bir alıntı mı olduğu tam olarak anlaşılamamıştır. Bu sebeple risalenin adı geçen müellife aidiyeti şüphelidir. Buna ilaveten onun tespit edilmiş (190 adet) risaleleri arasında böyle bir risale yer almamaktadır.³⁸ Mezkûr isimde bir ayet tefsiri sadece Ahizade Abdülhalim b. Muhammed el-İstanbûlî el-Hanefi (ö. 1604) tarafından (*Risale fi Tefsiri Kavlihi Teala -Ve’llezine Yermüne’l-Muhsenat*) yazılmıştır.³⁹

³⁸ Salim Özer, *İbn Kemal’in İslâm Hukuku Alanındaki Arapça Yazma Risaleleri* (Erciyes Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1991), 12-29; Bk. Halis Demir - Kemal Çatılı, “İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmî Çalışmalar”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (30 Haziran 2019), 151-178.

³⁹ Hidayet Aydar, “17. Asır Osmanlı Tefsir Hareketine Panoramik Bakış”, ed. Ali Fikri Yavuz Hidayet Aydar, *Sahn-ı Semân’dan Dârulfunûn’a Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler)*, (2017), 79.

Haşiye ala Tefsiri Beydavi fi Sureti'l-Araf isimli risale (Dem. NO: 3982/6) Araf suresinin 54. ayetinin tefsiri olarak yazılmıştır.

Risale fi Tefsiri Kavlihi Teâlâ Haleka's-Semâvâti ve'l-Arz fi Sitteti Eyyâm, Hud suresi yedinci ayetin tefsiri olarak yazılmıştır. Eserin (Dem. NO: 3982/6) adının ilgili ayetin metninde olduğu gibi “*في سنة أيام* =...*fi sitteti eyyam*” şeklinde düzeltilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Tabloda yer alan Besmele Tefsiri, Besmele'nin de Kur'an'dan bir ayet olduğu kabulüne dayanmaktadır. Hâdîmî (ö. 1176/1762)'ye ait olan bu iki eser, ayet tefsirleri grubunda değerlendirilmiştir.

3.1.6. Tefsir İçerikli Eserler

Tefsir içerikli eserler diye ayrı bir başlık altında ele alıp tablo halinde de gösterdiğimiz eserler, doğrudan tefsir olarak yazılmayıp, tefsirlerden alıntılar yapılarak hazırlanmış (vaaz veya sohbet yahut ders anlatan hocaların konuyu anlatırken ihtiyaç duydukları) notlar şeklinde kaleme alınmıştır. Tefsirle alakalı olduğu düşünülerek tefsir bölümüne kaydedilen bu eserlerden kütüphanemizde 12 adet bulunmaktadır. Birbirinden farklı konuları ihtiva eden ancak içinde tefsire dair bölümlerin de olduğu bu eserler arasına, Mecmuatü'r-resâil ve Mesâil-i mütenevvîa gibi derlemeler de dâhil edilmiştir.

S.No	Dem.No	Kitap Adı	Müellif ve Hattat Adı	İstinsah Tarihi	Yazım Özellikler	Ölçüsü	Varak Sayısı ve Satır	Cilt Öz.
1.	159/1	<i>Zadü'l-Ahire</i>	Şahzade Hattat: Abdullah eş-Şirvani	(t.y)	Nesih	18x11.6 11.5x6.7	33 varak 11 satır	Deri
2.	189/11	<i>Risaletü'l-Feradis</i>	Ahmed b. Ahmed Hamdi	1140(H)- 1727(M)	Talik	21.5x14. 3 15x7.5	192b-206 b (15+8 vrk) 19 satır	Deri
3.	217/2	<i>Risaletü'n fi İlmî'n-Nasih ve'l-Mensuh</i>	Ebul Kasım Abdullah b. Selame El-Bağdadi Hattat: Ali b. Ahmed b. Ali	1117(H) 1705(M)	Talik	21x14.5 16x8	27+3(boş) varak 20 satır	Karton
4.	4001	<i>Esi'iletü'l-Kuran ve Ecvibetüha</i>	Şemseddin Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdülkadir er-Razi (ö. 660/1261)	(t.y)	Nesih	24.5x18 20x13.5	127 varak 25 satır	Deri
5.	8932/1	<i>Gayretü'l-Ümniyye fi Keşfi Nazmî's-Şatibiye</i>	Ebu Muhammed el-Kasım b. Firruh eş-Şatibi (ö. 590/1194) Hattat: Hüseyin b. Hasan	1169(H)- 1756(M)	Nesih	17x11.5 11x6	77 varak 13 satır	
6.	8971	<i>Er-Risaletü'l-Kuşeyri</i>	Ebü'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin el-Kuşeyri (Ö.T: 465/1072)	853(H)- 1449(M)	Nesih	27x17 14x8	235 varak 23 satır	
7.	14248	<i>Tefsir-i Şerif</i>	Müellif ve Hattat Tesbit edilemedi	1225(H)- 1810(M)	Nesih	20x14 12x7	142 varak 14 satır	Deri
8.	14305	<i>Mecmuatü'l-Resail</i>	Müellif ve Hattat Tesbit edilemedi	(t.y)	Nesih	20x12 13x5	136 varak 17 satır	Deri
9.	15430	<i>Fusulü'l-Mufassal</i>	Nasireddin Nabi b. Mürsel et-Tokadi Hattat: Ali b. Hamza b. İnal	897(H)- 1492(M)	Nesih	26x17.5 20.5x12. 5	242 varak 29 satır	Karton
10.	15441	<i>Tefsir</i>	Hattat: Hacı Hasan Akyol (Ö.T: 1895/1984)	(t.y)	Rik'a	22x16 bb.mm	72 varak bb.s.t	Ciltsiz
11.	15568	<i>Mesail-i Mütenevvîa</i>	Müellif ve Hattat tesbit edilemedi	(t.y)	Rik'a	30x22.5 22x16	63 varak St.bb	Karton

12.	15574	Notlar	Hattat: Hacı Hasan Akyol	(t.y)	Rik'a	21.5x15. 5 18x12.5	24 varak (boş vrk var) 22 satır	Ciltsiz
-----	-------	--------	--------------------------	-------	-------	--------------------------	---------------------------------------	---------

Kataloğa *Risaletü'l-Feradis* şeklinde kaydedilen eserin (Dem. NO: 189/11) adı yazma nüshada da aynı şekliyle okunmuştur. Ancak üzerine sonradan ilave edilen bir yazı, eseri Müfti Numan (b. Ahmed Hamdi) Efendi (1692-1768)'ye atfetmektedir. Ahmed Hamdi'nin Numan ve Faik diye iki oğlu vardır; Ahmed diye bir oğlu yoktur.⁴⁰ Ahmed Hamdi'nin *Risâletü'l-Fürâsiye* ve *Mes'elü'l-Ferâdisiyye* şeklinde iki eserinin varlığından bahsedilmektedir.⁴¹ Millet kütüphanesinde (06 Mil Yz A 1044/11) Ahmed Hamdi Sivâsî adına *Risâletü'l-Fürâsiye ve Mes'elü'l-Ferâdisiyye* ismiyle (tek bir kitap olarak) "Astronomi" ilmine dair olduğu kaydedilmiştir. Tefsir bölümünde yer alan Ziya Bey'deki yazma incelendiğinde "Not Defteri" şeklinde olduğu ve birçok farklı konuya dair notlar içerdiği görülmüştür; bunların arasında Kur'an'a dair konular da bulunmaktadır. Eserin hem ismi hem müellifi hem de içeriği ile alakalı şüpheler olduğundan eserle ilgili özel çalışılma yapılması gerektiği kanaatindeyiz.

Risaletü'n fi İlmi'n-Nasih ve'l-Mensuh isimli eserin (Dem. NO: 217/2) yazma nüshası incelenmiş, eser ve müellif ismi teyit edilmiştir. Müellif her bir sûre ismini kırmızı renkli mürekkeple yazarak o sûrede neshe konu olan ayetleri değerlendirmiştir. Mensuh ayetlerin olmadığı sûreleri de belirtmiştir. Müellifin adı *DîA*'da "Ebü'l-Kâsım Hibetullâh b. Selâme b. Nasr b. Alî el-Bağdâdî" (ö. 410/1019) şeklinde yer almaktadır. Eser ulaşabildiğimiz tahkikli matbu nüshasında (Tahkik: Züheyr Şaviş-Muhammed Ken'an, Beyrut: Mektebetü'l-İslami, 1984) Ziya Bey kütüphanesindeki yazmadan istifade edilmediği görülmüştür. Eser tefsirden ziyade "Kuran İlimleri" konularını içerdiğinden o bölüme kaydedilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Katalogda (Dem. NO: 4001) *Esi'iletü'l-Kuran ve Ecvibetüha* ismiyle yer alan ve Şemseddin Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdülkadir er-Razî (ö. 660/1261)'ye ait olan bu eser dört farklı isimle bilinmektedir:⁴² "*Enmuzecun celil fi beyani es'ile ve ecvibe min garaibi ayi't-tenzil*", "*Es'iletü'l-Kur'ani'l-mecid ve ecvibetüha*", "*Min garaibi ayi't-tenzil*" ve "*Mesailü'r-Razi*". Eser, Kur'an İlimleri'nden "Müşkilü'l-Kur'an" konularını içerdiği için⁴³ o bölüme kaydedilmesi daha uygun gözükmektedir. Eserin tetimmesinde noktalı Arapça harflerin çoğunun noktalarının konmamasından hareketle çok eski bir yazma olduğu anlaşılmaktadır. Tetimmesinde yer alan "Bu,

⁴⁰ Ahmed Hamdi, *Ahmed Hamdi Divanı*, ed. Alim Yıldız (Sivas : Buruciye Yayınları, 2011), 5.

⁴¹ Hamdi, *Ahmed Hamdi Divanı*, 6.

⁴² Muhammed b. Ebibekr b. Abdülkadir er-Razi, *Es'iletü'l-Kur'ani'l-mecid ve ecvibetüha*, thk. Ebu Abdurrahman Adil Şuşe (el-Mansura: Mektebetü Feyyaz, 2007), 7.

⁴³ Celil Kiraz, *Şerif Murtaza'nın Emali'sinde Kur'an Müşkilleri ve Müteşabihleri* (Bursa : Emin Yayınları, 2010), 20.

mezkûr müfessirin kendi eliyle yazdığı ilk nüshadan istinsah edilmiştir” ifadesi elimizdeki yazma nüshanın tarihi değerini ortaya koymaktadır.

Ziya Bey kütüphane katalogunda aynı sıra numarasına (Dem. NO: 8932/1) kayıtlı *Gayetü'l-ümniyye* ve *Mukaddimetü'l-cezeriyye* adlı iki eserin bir mücellede olduğu belirtilmiştir. İncelememiz sırasında iki değil üç eser olduğu görülmüştür. 1- *Hirzu'l-emânî*, 2-*Âkiletü etrâbi'l-kasâid*, 3-*Mukaddimetü'l-cezeriyye*. Birinci eserin sonunda müstensih *Gâyetü'l-Ümniyye fi Keşfi Nazmi'ş-Şâtıbiyye* isimli eseri istinsah ettiğini söylese de içeriğine bakıldığında istinsah edilen eserin *Hirzu'l-emânî* olduğu görülmüştür. Eserlerin üçü de tamamen Kıraat ilmi ile alakalı olduğundan Tefsir ile ilgili eserler bölümüne değil Tecvit ve Kıraat ilmi ile ilgili eserler grubuna dâhil edilmesi gerekir. Katalogda ismi geçen eserin doğru adı “*Gayetü...*” şeklinde olmalıdır. Şatıbî'nin manzumesindeki rumuzları yine manzum şekilde sunma gayesiyle telif edilmiş iki sayfalık bir kasideden ibarettir. Ayrıca eserin müellifi Kasım b. Fîrüh eş-Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) değil, internet üzerinden ulaşabildiğimiz başka bir yazma nüshasının başında belirtildiği gibi Şemsüddin Ebu Hasen Ali b. Ahmed b. Eyyüb b. Sıddık et-Türkistânî (ö. ?)'dir.⁴⁴

er-Risaletü'l-Kuşeyri isimli yazma nüshanın (Dem. NO: 8971) adının katalogda belirtildiği şekilde olduğu görülmüştür. Ancak el-Kuşeyrî (ö. 465/1072)'ye ait olan bu eserin tasavvuf ilminin meşhur eserlerinden olduğu bilinmektedir. Bu sebeple eserin Tefsir bölümüne değil Tasavvuf bölümüne kaydedilmesi daha uygun olacaktır.

Mecmuatü'l-Resail isimli yazmanın (Dem. NO: 14305) kapağında yer alan Osman b. Hüseyin Tatarî ismi ve mührü, muhtemelen yazmanın sahibini ifade etmektedir. Söz konusu risale incelendiğinde tefsir, hadis, fetva, coğrafya... gibi çok farklı alanlarda bölümler içerdiği görülmektedir. Bu tarz eserler genel olarak müellifin kişisel ihtiyaçları doğrultusunda oluşturduğu bir derleme izlenimi vermektedir. Yazmanın “Dili” bölümü Arapça olarak kaydedilmiştir. İçinde Arapça ve Osmanlıca ibareler yer alması sebebiyle Osmanlıca eserler bölümüne kaydedilmesi daha uygun görülmektedir.

Ziya Bey'de *Fusulü'l-Mufassal* şeklinde kaydedilen eserin (Dem. NO: 15430) tam adı *Kitabu fusûli'l-mufassal fi ilmi't-tezkîrî min nev'il hadisi ve fenni't-tefsir* şeklindedir. Eser, Fatiha ve Beyyine-Nâs arası surelerin tefsiri vb. konuları ihtiva etmektedir. Nasıruddin et-Tokadî'nin vefat tarihi ve kabrinin yerine dair bir bilgiye ulaşamamıştır.⁴⁵

⁴⁴ Bk. <https://ia800702.us.archive.org/24/items/ghayatalmaniyahf00unse/ghayatalmaniyahf00unse.pdf>, *archive.org* (Erişim 10 Nisan 2021).

⁴⁵ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, ed. Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen (İstanbul : Meral Yayınevi, ts.), 415.

3.2. Osmanlıca Eserler

Katalog verilerine göre dil bölümünde Osmanlıca olduğu ifade edilen 10 adet yazma eser bulunmaktadır. Bu kategorideki eserlerin arasında Arapça eserler bölümünde yaptığımız taksimatın birçoğuna dair örnekler yer almaktadır; müstakil olarak yazılan en eski Osmanlıca tefsir/meal, cüz tefsiri, sure tefsiri ve derleme eserler/notlar gibi.

S.No	Dem.No	Kitap Adı	Müellif ve Hattat Adı	İstinsah Tarihi	Yazım Özellikler	Ölçüsü	Varak Sayısı ve Satır	Cilt Öz.
1.	156/3	<i>Tefsiru Sure-i Fatiha</i>	Müellif ve Hattat Tesbit edilemedi	(t.y)	Nesih	17.5x13.3 13x8.5	45b-54b (10 varak) 13 satır	Deri
2.	3781	<i>Tebareke Suresinin Tefsiri</i>	Muhammed Hattat: Ahmed b. Fazlullah	(t.y)	Nesih	20x14 16x8.5	68 varak 17 satır	Karton
3.	3804	<i>Te Yasin ve Cüz-i Amme</i>	Müellif ve Hattat Tesbit edilemedi	1104(H)- 1693(M)	Nesih	20x13 14.3x8.1	217 varak 13 satır	Karton
4.	8906	<i>Mecmuatü'r-Resail (Tebareke Tefsiri)</i>	Mustafa b. Ali	1122(H)- 1710(M)	Nesih	20x13.5 14.5x8.5	66 varak bb.st.	
5.	14370	<i>Cevahirü'l-Esdaf</i>	Müellif tespit edilemedi. Hattat: Sinan b. Mustafa b. Halil	1007(H)- 1598(M)	Nesih	22x15 16x11	453 varak 13 satır	Deri
6.	15452	<i>Behçetü'l-Fevayihü'r-Rahmaniye</i>	Muhammed Behçet b. Muhammed Salim	1357(H)- 1938(M)	Talik	19x11.5 14x8	90 varak 15-23 satır	Deri
7.	15550	<i>Tefsir</i>	Hattat: Hacı Hasan Akyol (Ö.T: 1895/1984)	(t.y)	Rik'a	16x11 12x9	28 varak 17 satır	Karton
8.	15573	<i>Notlar</i>	Hattat: Hacı Hasan Akyol	(t.y)	Rik'a	22.5x16 bb.mm.	12 varak (boş vrk var) bb.st.	Ciltsiz
9.	16473	<i>Tefsir-i Amme Cüz'ü</i>	Müellif ve Hattat tesbit edilemedi	(t.y)	Nesih	13x20 8x15	1a-75b 15 satır	Deri,
10.	16440-2	<i>Amme Cüzü Tefsiri</i>	Sahibi: Ahmet Ağa b. Ali, Müellif tespit edilememiştir. Hattat: Muhammed b. Musa	1069(H)- 1659(M)	Nesih	17x26,5 11x21	15b-51b, 25 satır	Sırtı deri karton

İsfendiyar Bey'in emriyle oğlu 2. İbrahim Bey adına kaleme alınmış olan *Cevâhirü'l-Esdâf* isimli (Dem. NO: 14370) eser Arapça Müstakil tefsirler başlığında verilen aynı isimdeki eser (Dem NO: 4055) ile müstensih hariç aynıdır. Eser, Kur'an-ı Kerim'in Osmanlıca tercümesi/kısa tefsiri şeklinde bir çalışmadır.⁴⁶ Diğer nüshanın da Osmanlıca bölümüne kaydedilmesi daha uygun olacaktır.

"Notlar" ismiyle katalogda yer alan yazma nüshanın (Dem. NO: 15573) yakın döneme ait olduğu görülmektedir. Bu tarz yazmaların genelinde olduğu gibi adı geçen eserde de Arapça, Osmanlıca derlemeler yer almaktadır. Muhtemelen eserin bir bölümü Naziât suresinin tefsirini içerdiğinden tefsir bölümüne kaydedilmiştir.

Kataloga "*Te Suret-i Yasin ve Cüz-i Amme*" şeklinde kaydedilen yazma nüshanın (Dem. NO: 3804) başında *Hâzâ kitâbu tefsîr-i şerîf* ifadesi yer almaktadır. Yazmanın

⁴⁶ Geniş bilgi için bk. Ceyhan, 15. *Yüzyıl'da Yapılmış Olan Cevahirü'l-Esdaf Adlı Kur'an Tercümesi ve Tefsir Açısından Değerlendirilmesi*.

sahibi Bekiroğlu Mehmet Çelebi olduğu kaydedilmiştir. Yasin sûresi tefsiri ve amme cüzü tefsiri şeklinde iki farklı tefsirin birleştirildiği görülmüştür. İçeriği yansıtacak şekilde eserin isminin *Tefsir-i Sureti...* şeklinde olması/düzeltilmesi gerekmektedir.

Cevâhiru'l-Esdâf isimli bu eser (Dem. NO: 14370), Arapça eserler bölümündeki (Dem NO: 4055) numaralı yazma ile (müstensih hariç) aynıdır. Eserin tanıtımı ve teklif edilen düzeltmeler adı geçen yerde zikredilmiştir.

1938'den sonra vefat eden Muhammed Behçet'in kendi el yazısı ile kaleme aldığı *Behçetü'l-Fevayihî'r-Rahmaniye* isimli yazma eser (Dem. NO: 15452), Nahcuvânî (ö. 920/1514?)'nin *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye* adlı tefsirinin mukaddime ve Fatıha surelerinin tercümesi ile Muhyiddin ibnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) *Fusûsü'l-hikem* adlı eserindeki "Fass-ı Muhammedi" bölümünün tercüme ve şerhidir. Hem Ziya Bey'deki hem de DİB Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki (DİB, 297.7) nüshada müellifin adının "Mustafa Behcet..." olduğu görülmüştür. Katalogdaki müellif isminin düzeltilmesi ve içeriğin tasavvufi yönünün baskınlığı sebebiyle (DİB Yazma Eserler kataloğunda olduğu gibi) Tasavvuf bölümüne kaydedilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

3.3. Farsça Eserler

Farsça dili ile yazılmış olan 2 adet eser bulunmaktadır. Bunlardan biri kataloğa Arapça olarak kaydedilmiştir.

S.No	Dem.No	Kitap Adı	Müellif ve Hattat Adı	İstinsah Tarihi	Yazım Özellikler	Ölçüsü	Varak Sayısı ve Satır	Cilt Öz.
1.	159/2	<i>Tefsirü Badî's-Süver bi'l-Lugati'l-Farisiyye</i>	Muhammed b. Ahmed Takcı	960(H) 1553 (M)	Talik	18 x 11.6 14.3x 7.5	29+2 varak 21 varak	Deri
2.	201	<i>Teracimü'l-Eacim</i>	Muhammed b. Ebu'l-Kasım el-Bakkali el-Harzemi (Ö.T: 562/1166) Hattat: Seyyidu'l-Mutahhar el-Hakir El-Erzincani	990(H) 1582(M) İstanbul	Nesih	21.2x14 15x7.7	7+65 varak 15 satır	Deri

Tefsirü ba'dî's-süver bi'l-lugati'l-Farisiyye isimli eserin (Dem. NO: 159/2) baş tarafı eksiktir. Katalogda eserin dilinin Arapça olduğu belirtilmektedir. Yazma nüsha kontrol edilmiş ve dilinin Farsça olduğu görülmüştür. Haddizatında eserin adının "Bazı sûrelerin Farsça tefsiri" anlamına gelmesi yönüyle de bu hususu ihsas ettirmektedir.

Tam adı Ebü'l-Fazl Muhammed b. Ebi'l-Kâsım b. Bâbcûk (Baycûk) el-Hârizmî el-Bakkâlî (ö. 562/1167) olan müellifin Farsça olarak kaleme aldığı *Terâcimü'l-Eâcim* adlı yazma nüsha (Dem. NO: 201) muhtasar bir Kur'an lügati mahiyetindedir. Eser

Misbâhu'l-beyân fî tavzihi meâni'l-Kur'ân ve *et-Terâcim bi-lisâni'l-e'âcim* isimleriyle de bilinmektedir.⁴⁷

SONUÇ

Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi katalogunda tefsir konulu 99 yazma eser bulunduğu bildirilmiştir. Yazmalar Arapça, Osmanlıca ve Farsça dillerinde telif edilmiştir. Araştırmamız neticesinde ulaştığımız sonuçları maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Bu eserleri kapsamları, telif ya da cem gayeleri itibariyle altı kısımda olduğu görülmüştür.

a. Kur'ân'ı baştan sona sûre ve âyet tertibiyle tefsir eden eserler: Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin *Tefsîru Ebi'l-Leys/el-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, İmam Kuşeyrî'nin *Tefsîru'l-Kuşeyrî*, Begavî'nin *Me'alimü't-Tenzîl*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, Ebû Muhammed Cemalüddin Mu'âfe el-Mevsilî'nin "*Nihayetü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kuran*", Kurtubî'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kevâşî'nin *Tabsiratü'l-Mütezekkîr*, Beyzâvî'nin *Envâru't-Tenzîl*, Nesevî'nin *Medârikü't-Tenzîl*, Hâzin'in *Lübâbü't-Te'vîl*, Fîrûzâbâdî'nin "*Tefsiru İbn Abbas*" (*Tenviru'l-Mikbas min Tefsir-i İbn Abbas*) ve Ebussuûd'un *İrşâdü Akli's-Selîm* adlı eserleri.

b. Bazı tefsirlere yazılmış şerh ve haşiyeler: *Kâdî Beydâvî Tefsiri* üzerine yazılmış Molla Hürev (ö. 885/1480) Hâşiyesi, el-İsferâyînî (ö. 945/1538) Hâşiyesi, Sâdi Çelebî (ö. 945/1538) Hâşiyesi, Şeyhzâde (ö. 951/1544) Hâşiyesi, Bahauddin Muhammed el-Harisî el-Amilî (ö. 1030/1621) Hâşiyesi, Ebü'l-Abbas Şihabüddîn Haffâcî (ö. 1069/1659) ve Abdullah b. Abdurrahman es-Sivâsî (ö. 1134/1731) *Merâmu't-Tâlibîn ala Hâşiyet'l-Mevlâ 'İsâmüddîn* ile Keşşaf üzerine Mes'ûd b. Ömer et-Taftazânî (ö. 792/1389) tarafından yazılmış *Hâşiyet ala Tefsîri'l-Keşşâf*ı zikredebiliriz.

c. Cüz tefsirleri: Amme Cüzü tefsiri ve Mücâdele sûresinden Nâs sûresine kadar yazılmış cüz tefsirleridir. Bunlara Kâdî Beyzâvî'den istinsah edilerek yazılan (Dem. No: 65 gibi) parça tefsirler de eklenebilir.

d. Sûre tefsirleri: Fatiha, Bakara, Yûsuf, İsrâ, Kehf, Yasin, Tebâreke, Nebe, Kevser, İhlas gibi tek bir sure için yazılmış olan tefsirler.

e. Ayet tefsirleri: *Risâle Ve'llezîne Yermûne'l-Muhsanât* ve *Risâle Haleka's-Semâvâti ve'l-Arda fî Sitteti Eyyâm* veya *Mesâil-i Mütenevvi'a*, *Suhufu Semâviyye-i Sübhâniye'den Birkaç Sahife* tarzında yazılmış tefsir risâleleri. Bunları bir çeşit konu tefsiri olarak da değerlendirmek mümkündür.

⁴⁷ Tayyar Altıkulaç, "Bakkâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/544.

f. Tefsir konulu eserler: *Mecmu'atü'r-Resâil* diye isimlendirilen ve birkaç risâlenin bir mücellede toplandığı eserlerdir. Bu tarzdaki yazmalar farklı konuları içerdiği için en yakın olduğu alana kaydedilmiştir. Tefsir konulu varaklar/bölümler bulunmasından dolayı Tefsir alanına kaydedildikleri düşünülmektedir.

2. Türkçe meal/kısa tefsir geleneğinin en eskilerinden olan *Cevâhiru'l-Esdâf* isimli el yazmasına da ev sahipliği yapmaktadır. Bu eser, türünün en eski örneklerinden olması ve 14. asır Türkçesini yansıtmaları bakımından ayrı bir ehemmiyete haizdir.

3. Yapılan tasnifte de görüldüğü gibi, Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde hicri 393 ile 1171 yılları arasında yazılmış, yaklaşık yediyüz küsur yıllık bir tefsir ve haşiyeler koleksiyonu bulunmaktadır. Bu bize ilk dönemden matbu eserler dönemine kadar yazılmış önemli tefsir kaynaklarının burada bulunduğunu göstermektedir. Cessâs gibi bir Ahkâm Tefsiri'nin ve (Ferrâ, yahut Zeccâc gibi) dilcilerin yazdığı Me'âni'l-Kur'ân tarzı tefsirlerin olmayışı bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

4. Sivas'ta yer alan kadîm medreselerde bu tefsirlerden yararlanarak köklü bir tefsir eğitiminin yapıldığını söyleyebiliriz. Bu eserlerin bazıları bağış yoluyla bu kütüphane envanterine girmiş olsa da, önemli ölçüde yakın çevreden toplanarak envantere kaydedilen eserlerdir. Dolayısı ile bu eserler tek başına değil de bir hocanın rehberliğinde okunabilecek eserlerdir. Bu da ilk planda külliye tarzında inşa edilmiş Sivas'taki büyük Selçuklu medreselerini ve bu medreselerde verilen eğitimi akla getirmektedir. Bu medreselerde yahut bu çevrede (özel ders okutan hocalar tarafından) daha çok *Kâdî Beyzâvî Tefsiri* okutulduğu, bunun yanı sıra Beğavî, Keşşâf, Kurtubî, Neseffî, Ebussuûd, Hâzin vb. diğer tefsirlerin de en çok yararlanılan tefsir kaynaklarından olduğu görülmektedir.

5. Bir diğer tefsir okuma usûlünün de sûre tefsirleri şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür tefsir çalışmaları ya tefsir ilmine mukaddime olarak yahut yorulup usanmadan bir kitap bitirme psikolojisi ile okunan eserlerdir. Bunların biraz daha halka yönelik yazılan eserler olduğu düşünüldüğünde, tefsir okumalarının halk tabanına yayılması çalışmalarının bir parçası olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

6. Notlar veya Mecmü'atü'r-Resâil tarzında yazılmış olan eserlerle ilgili şu üç hususun vurgulanması gerekir: Bu notlar ya bir talebenin hocasının dersinde tuttuğu ders notları, ya bir müderrisin talebelerine ders anlatmak için tuttuğu notlar veya bir vaizin vaazı için hazırlamış olduğu notlardır.

7. Bazı ayetlerin tefsirine ya özel olarak bir konuya açıklık getirmek veya yapılan tartışmalara son vermek yahut toplumda yanlış algılanan konuyu tashih etmek veyahut da bir iddiaya cevap vermek için yazılmış, özel maksatlı risalelerdir. O günün alimleri toplumda veya ilim dünyasında tartışılan konulardan uzak kalmamışlardır.

Yüzyıllar içinde Sivas merkez olmak üzere bölgede önemli bir tefsir kültürü oluştuğunu söyleyebiliriz. Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde tefsirle ilgili farklı özelliklerde birçok yazmanın mevcudiyeti de bunu teyit etmektedir. Yazma eserler üzerinde yapılan tahkik ve inceleme çalışmalarında buradaki yazma nüshalara yeterince ilgi gösterilmemesi, özellikle müellif nüsha olarak katalog kayıtlarına geçen eserler görülmeden yapılan çalışmaların ilmi ölçülere uygunluğunun şüpheli olacağı açıktır.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara, 1982.
- Altıkulaç, Tayyar. "Bakkâlî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/544-545. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Altunya, Hülya - Koyuncu, Adil. "Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Mantık İlmine Dair El Yazması ve Matbu Eserler". *Mantık Araştırmaları Dergisi* 2/1-2 (2020), 63-152.
- Arslan, Durmuş. *Ebussûd Tefsiri'nde Kur'an İlimleri*. İstanbul: Asistan Kitap, 2020.
- Aslanoğlu, İbrahim. *Sivas Meşhurları*. 2 Cilt. Sivas : Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006.
- Ata, Mehmet Mahfuz. "Keşaî'nin Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri". *Usûl: İslam Araştırmaları* 12 (2009), 83-98.
- Aydar, Hidayet. "17. Asır Osmanlı Tefsir Hareketine Panoramik Bakış". ed. Ali Fikri Yavuz Hidayet Aydar. *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler)*, 59-206.
- Baltacı, Cahit. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul, 1976.
- Baş, Erdoğan. "Şeyhâde". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/97-98. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bulut, Mustafa. *Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları*. Sivas : Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, ts.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/260-261. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Ceyhan, Adem. *15. Yüzyıl'da Yapılmış Olan Cevahirü'l-Esdaf Adlı Kur'an Tercümesi ve Tefsir Açısından Değerlendirilmesi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çetinkaya, Bayram Ali. "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi İdeal Aydın ve Bürokratı Yusuf Ziya (Başara) Bey ve Ziyabey Yazma Eserler Kütüphanesi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XII/1 (2008), 63-90.
- Demir, Halis. "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla İlgili Kitaplar ve Risaleler". *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 1/2 (31 Aralık 2018), 187-232.
- Demir, Halis - Çatili, Kemal. "İbn Kemal Üzerine Yapılan İlmi Çalışmalar". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (30 Haziran 2019), 151-178.
- Demirel, Ömer. *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri*. Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2006.
- Denizli, Hikmet. *Sivas Tarihi ve Anıtları*. Sivas : Özbelsan A.Ş., ts.
- Göztepe, Yüksel - Çınar, Fatih. "Sivas Ziya Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Tasavvufî Eserler". *Akademik İslam Araştırmaları Dergisi* 5 (25 Aralık 2018), 13-46.
- Hamdi, Ahmed. *Ahmed Hamdi Divanı*. ed. A. Yıldız. Sivas : Buruciye Yayınları, 2011.
- Kahraman, Abdullah. "Sivaslı Numan Efendi ve Yevmu'l-Hacci'l-Ekber Risalesi". ed. Alim Yıldız. *Kültür Tarihimizde Sivaslı Bir Aile Sarıhatipzadeler*, 273-286.
- Kiraz, Celil. *Şerif Murtaza'nın Emalî'sinde Kur'an Müşkilleri ve Müteşabihleri*. Bursa : Emin Yayınları, 2010.

- Kucur, Sadi S. "Râhatoğulları". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 34/410-411. İstanbul: TDV Yay. 2007.
- Mutlu, N. Yücel. *Sivas'ta Kütüphaneciliğin Geçmişi ve Darü'r-Raha (Ziya Bey) Kütüphanesi*. Ankara: Önder Matbaacılık, 2016.
- Orhan, Kübra Zümrüt. *Alaüddevle Simnani ve Tasavvufi Görüşleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
- Özer, Salim. *İbn Kemal'in İslâm Hukuku Alanındaki Arapça Yazma Risaleleri*. Erciyes Üniversitesi SBE, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1991.
- Öztürk, Halil. "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesindeki Akâid ve Kelâm Eserleri". *Edebali İslamiyat Dergisi* 4/1 (30 Mayıs 2020), 1-39.
- Razi, Muhammed b. Ebibekr b. Abdilkadir er-. *Es'iletü'l-Kur'ani'l-mecid ve ecvibetüha*. thk. Ebu Abdurrahman Adil Şuşe. el-Mansura: Mektebetü Feyyaz, 2007.
- Rukancı, Fatih. "Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi". *Türk Kütüphaneciliği* XIX/2 (2005), 278-281.
- Şahinoğlu, M. Nazif. "Alâuddevle-i Simnânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/345-347. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Tahir, Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*. ed. Ali Fikri Yavuz, İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- TYEKB, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi". 03 Nisan 2021. Erişim 03 Nisan 2021. http://www.ziyabey.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3
- Uludağ, Süleyman. "Kuşeyrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/473-475. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara, 1965.
- Üçer, Müjgan. *Güldeste-i Sivas*. İstanbul: Sivas Belediyesi, 2017.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Beyzâvî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/100-103. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- <https://ia800702.us.archive.org/24/items/ghayatalmaniyahf00unse/ghayatalmaniyahf00unse.pdf>. Erişim 10 Nisan 2021.

Extended Abstract

A Study on Tafsir Manuscripts in Sivas Ziya Bey Manuscripts Library

Sivas, one of the most rooted cities of Anatolia, is home to many madrasahs, one of the oldest works of Anatolian Turkish-Islamic civilization. An important scientific accumulation has been formed by those madrasahs. Libraries established within them gathered works belonging to different science branches. Independent libraries established over time have enabled the handwritten books in Sivas and its vicinity to be passed on to the next generations. Ziya Bey Manuscript Library is important in that it is one of the rare buildings established as an independent library.

There are many published and manuscript books at the Sivas Ziya Bey Manuscripts Library. Yusuf Ziyaettin Efendi who founded the library at the beginning of the 20th century is a member of the Râhatoğulları Family having a significant influence on the intellectual environment in the City of Sivas since the 13th century. Ziya Bey who continues his family

tradition collected more than 3000 books in published, manuscript, periodical, and foreign language by donation and purchasing at the library. Ziya Bey who is known as one of the intellectuals and politicians of The Republican Period has closely interested in the Library's routines until his death in 1943. After him, his family members also continue the tradition in question. In 1978, the management of the library was taken over by The Ministry of Culture of The Turkish Republic. Today there are more than 18000 books in the library, of which 2200 are manuscripts. The library includes manuscripts on almost every field of Islamic disciplines. There are 99 tafsir manuscripts written to comment The Quran. They are mostly in Arabic, partly Ottoman Turkish and Persian languages. There are many manuscripts commenting the entire Quran and also are commentaries written on these tafsirs, juz, surah, verse commentaries and booklets on tafsir. In this research, the mentioned papers will be examined.

Manuscripts were first grouped in terms of language. Copies written in Arabic, Ottoman Turkish and Persian languages are discussed under separate titles. Since the Arabic works constitute the majority, they are divided into subtitles. The titles were created according to the context of the tafsir manuscripts. Priority has been given to the works written for the purpose of interpreting the entire Quran. Later, the works written on a certain part of the Quran were included under separate titles. The final title of the Arabic works is about the works that are indirectly related to the tafsir. Since the Ottoman and Persian works are relatively few in number, subheadings are not separated. Catalog data is taken as a basis for our analysis. The manuscripts and their characteristics are presented in tables which includes the findings of the manuscripts as well as the information obtained about the work and author.

There are important manuscripts in Ziya Bey library. As of the date of writing about tafsir, there are some very old works along with the works belonging to the recent period. This situation offers researchers a broad historical perspective. The existence of tafsir writings belonging to different styles indicates the diversity in terms of thought. The abundance of sharh and hashiya-type works written to eliminate the obscurity in tafsirs also draws attention. Thus, it can be said that there is an important tafsir culture in Sivas. Looking at the narrower tafsirs and other manuscripts on tafsir, it is seen that the tafsir culture has spread to the public. Manuscripts in the form of verse tafsir or compilation indicate that scholars are not indifferent to discussions in society. Among the tafsir manuscripts in the Ziya Bey library, the obvious superiority of the el-Beydavi commentary can be clearly seen. The works that explain this interpretation are also numerous. The incompleteness of most of the bound works can be seen as an important shortcoming. Errors detected in the catalog data or in the manuscript are given in the explanations section.

Ziya Bey Manuscript Library hosts many manuscripts in Sivas. There are 99 manuscripts about tafsir. Most of them are missing in terms of content. The characteristics of the works point to the tafsir culture in the region. It has been observed that the manuscripts here are not often applied and studied in academic studies. More detailed studies should be done on both catalog data and the contents of the works.

Keywords: Sivas, Ziya Bey, Library, Manuscripts, Tafsir